

تاریخ دریافت: ۱۳۹۲/۵/۴

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۲/۷/۱۴

فصل نامه علمی- تخصصی پژوهش های مهدوی

سال دوم، شماره ۶، پاییز ۱۳۹۲

برداشت های تربیتی دعای سلامتی امام زمان علیه السلام

سید محمدرضا موسوی نسب*

مهدی مطهری**

چکیده

نیایش و دعا زیباترین شکل ارتباط با خالق هستی به شمار می رود. در فرهنگ شیعه دعاهای بسیاری با مفاهیمی گوناگون وارد شده است. دعای سلامتی امام زمان (اللهم کن لولیک) از رایج ترین دعاهاست و به ولایت و امامت امام زمان علیه السلام مربوط می شود. محتوای این دعا اراده الهی در عنایت به ولی خود و تحقق حکومت جهانی او را یاد آور می شود و همه نسل ها را برای سهیم شدن در این سنت الهی و زمینه سازی برای ظهور دعوت می کند. نوشتار حاضر همگام با بررسی تک تک عبارات این دعا، به برداشت های تربیتی در حوزه شناختی، گرایشی و رفتاری پرداخته است. تربیت اعتقادی یعنی شناخت خداوند متعال و مقام ولایی امام عصر علیه السلام به عنوان حجت الهی و انسان کامل، نخستین آموزه های این دعا به شمار می روند. تربیت روح سپاس و ستایش از ولی نعمت و ایجاد محبت و دوستی، بُعد عاطفی منتظر را پرورش می دهند. رشد معرفتی و محبتی، وظیفه منتظر را در تربیت خود و دیگران مشخص می کند و او را برای حمایت کردن، فدا شدن و یاری امام زمان علیه السلام و زمینه سازی جامعه برای ظهور ایشان آماده می سازد و از این

* استادیار و عضو هیئت علمی مؤسسه آموزشی - پژوهشی امام خمینی علیه السلام (نویسنده مسئول)

(smrnm1364@gmail.com)

** کارشناس ارشد اخلاق اسلامی.

راه، به تربیت اجتماعی و سیاسی می‌پردازد. بر این اساس، فلسفه تربیت مهدوی از نظر مبانی الهیاتی، با پذیرش امامت و ولایت امام عصر^{علیه السلام} و تشخیص و عمل به وظیفه همراه است. بنابراین در راستای تربیت انسان‌های منتظر و زمینه‌ساز برای ظهور، تربیت باید الهی و ولایی، و بر پایه دلیل و حجت و نیز شناخت محور و محبت محور همگام با مسئولیت‌پذیری باشد.

واژگان کلیدی

دعا، دعای سلامتی، امام زمان^{علیه السلام}، تربیت.

مقدمه

دعا افزون بر ایجاد ارتباط، مناجات و خضوع محض در برابر خداوند، به منزله یک دانشگاه تربیتی بزرگ و عمومی، نقشی ارزشمند در نشر پیام‌های سازنده و عمیق، آموختن و بصیرت و تعلیم و تزکیه انسان‌ها دارد. از این رو، به دعا باید به عنوان مکتبی تربیتی نگاه شود که مقصد و غایتی بلند دارد و یکی از بزرگ‌ترین سیاست‌های تربیتی دین مقدس اسلام به شمار می‌آید. در منابع اسلامی و شیعی دعاهای بسیاری درباره امام زمان^{علیه السلام} با مضامین و شرایط خاص وارد شده و در این بین، دعای سلامتی امام زمان^{علیه السلام} (اللهم کن لولیک) شهرت و عمومیت بیشتری دارد. بیشتر افراد جامعه شیعی از کودکی این دعا را حفظ هستند و در زمان‌ها و مکان‌های گوناگون آن را قرائت می‌کنند. فهم محتوا و برداشت‌های تربیتی این دعا - به ویژه در راستای زمینه‌سازی برای ظهور - موضوعاتی هستند که نوشتار حاضر با روش توصیفی - تحلیلی و با استفاده از منابع دینی به بررسی آن می‌پردازد.

تعریف دعا

دعا به معنای خواندن، درخواست انجام کار و حاجت خواستن است (حسینی واسطی ۱۴۱۴: ج ۱۹، ۴۰۵-۴۰۹). همچنین در اصطلاح، ارتباطی آگاهانه و خاضعانه با خداوند است که با نوعی از تمجید، سپاس یا درخواست همراه است (موسوی نسب، ۱۳۹۱: ۵ - ۲۶). حقیقت دعا، ارتباط با منشأ هستی و پیوند انسان با خدای یکتاست که موجب پرواز روح به سوی ملکوت و فضای معطر معنوی و عرفانی می‌شود. از این رو پیامبر گرامی اسلام^{صلی الله علیه و آله و سلم} دعا را مغز عبادت دانسته و می‌فرمایند: «الدُّعَاءُ مُخُّ الْعِبَادَةِ» (حر عاملی،

۱۳۷۲: ج ۷، ۲۷).

دعای سلامتی امام زمان علیه السلام

دعا برای آخرین حجت الهی به ویژه برای سلامتی ایشان، به سیره و سنت پیشوایان دینی برمی گردد که در همه حال و در بهترین حالات - یعنی به هنگام نماز و راز و نیاز - برای ایشان دعا می کردند (فؤادیان، ۱۳۸۷: ۲۳). امام جواد علیه السلام در قنوت نمازش این گونه می فرمود:

خدایا، آن ها را که ایمان آورده اند، بردشمنان خودت و دشمنان اولیای خودت، پیروز کن؛ به گونه ای که بر آن ها غلبه یابند و به حق دعوت کنند و تابع امام منتظر و برپادارنده قسط و عدل باشند. (طالعی، ۱۴۱۹: ۹۵ و ۱۲۰)

سید بن طاووس پس از بیان ثواب دعا برای برادران دینی می نویسد:

در جایی که دعا کردن برای برادران دینی این قدر ارزش و ثواب داشته باشد، پس دعا کردن برای سلطانی که سبب خلقت ماست و اعتقاد داریم اگر او نبود، خداوند نیز وجود ما را نمی آفرید، بسیار بالاتر و به مراتب باارزش تر است. (مجتهدی سیستانی، ۱۴۲۱: ۴۷-۴۸)

از این رو، دعا برای آن حضرت باید پیش از دعا برای خویشتن، خانواده و برادران صورت گیرد.

باید توجه داشت که دعا به ساحت مقدس امام زمان علیه السلام هدیه شخص فقیر به فرد کریم و بزرگوار است که برکات و فواید آن برای خود فرد خواهد بود (موسوی اصفهانی، ۱۳۷۲: ج ۱، ۳۴۸). خود آن حضرت نیز به این معنا اشاره کرده و می فرماید:

أَكْثَرُوا الدُّعَاءَ بِتَعْجِيلِ الْفَرَجِ فَإِنَّ ذَلِكَ فَرَجُكُمْ؛ (صدوق، ۱۳۹۵: ۴۴۱-۴۶۳)

برای تعجیل فرج و ظهور من بسیار دعا کنید؛ زیرا آن، گشایش و فرج شماست.

دعای «اللهم کن لولیک» به چند طریق و با تفاوتی اندک در محتوا روایت شده است. شیخ کلینی (م ۳۲۹ق) در کتاب کافی قرائت این دعا را به طور خاص، در باره شب بیست و سوم ماه مبارک رمضان نقل کرده و گفته است که در تمام ماه مبارک رمضان و همچنین در همه لحظات عمر، خواندن این دعا خوب است. شیخ طوسی از فقیهان قرن پنجم (م ۴۶۰ق) در کتاب مصباح المتعجل (ص ۴۳۹)، سید بن طاووس (م ۶۶۴ق) در الإقبال بالأعمال الحسنة (ص ۹۹)، ابن مشهدی (م ۶۱۰ق) در المزار الکبیر (ص ۶۱۱-۶۱۲)، ابراهیم بن علی عاملی کفعمی (م ۹۰۵ق) در المصباح (ص ۷۷۹) این دعا را از محمد بن عیسی و او با سند خود از امامان

معصوم (در برخی از اسناد صالحین یا صادقین علیهم‌السلام) نقل کرده‌اند. به گواهی حدیث‌شناسان و علمای علم رجال، روایتی که در سند این دعا واقع شده‌اند، افراد ثقه هستند و از غیرمعصوم روایت نمی‌کنند.

برداشت‌های تربیتی

دعاهای وارد شده از معصومین علیهم‌السلام تنها جنبه مناجات و تضرع ندارند، بلکه در متن دعا آموزه‌هایی وجود دارد که تربیت در حوزه‌های شناختی، گرایشی و رفتاری را جهت می‌دهند. دعای سلامتی امام زمان علیه‌السلام نیز به اجمال، فلسفه و عمل تربیت مهدوی را صریحاً و تلویحاً ارائه کرده است. در ادامه ضمن توجه به تک‌واژه‌ها و فرازهای این دعا به بخشی از برداشت‌های تربیتی اشاره می‌شود.

۱. تربیت شناختی

از جمله مهم‌ترین ابعاد تربیت - که تأثیری مهم در سایر ساحت‌های تربیتی دارد - تربیت شناختی است. محتوای دعای سلامتی بر پایه شناخت از خداوند و حجت‌های الهی است. از این رو تربیت حاصل از این اندیشه نیز خدامحور و ولایت‌محور است.

الف) شناخت خداوند

دعاهایی که از ائمه علیهم‌السلام رسیده‌اند، معمولاً با کلمه «الله» یا «اللهم» آغاز و در متن تکرار شده است؛ چنان که دعای سلامتی امام زمان علیه‌السلام نیز با «اللهم» آغاز شده است. این واژه در اصل «یا الله» بوده است و در ابتدای دعا، به این دلیل ذکر شده است که باید در هر کاری از خداوند متعال مدد بگیریم. «الله» اسم خاص خداوند است و همه صفات کمالی او را در بر می‌گیرد. این واژه دعا کننده را به ارتباط و پیش از آن به شناخت خداوند، توحید و مراحل آن و همچنین به فقر و نیاز هستی و بنده بودن همگان حتی انسان کامل نسبت به خداوند متعال و مدبر هستی متوجه می‌سازد؛ اعتقاد به این که آفریننده و مالک هستی خداوند است، تنها اوست که ربّ العالمین است، عملاً در عالم خلقت تصرف و آن را اداره می‌کند و هیچ موجودی بدون اذن و مشیت او در اداره جهان دخالت ندارد.

خواننده باور دارد که محتوای این دعا حقیقتی است که اراده خداوند متعال و سنت الهی بر تحقق آن تعلق گرفته است. او باور دارد که خداوند حمایت و سرپرستی امام را بر عهده دارد، او را حفظ می‌کند و یاری می‌نماید و وعده الهی تخلف‌ناپذیر است؛ اما برای آن که خود را در این

واقعه میمون و مبارک شریک و سهیم نماید در این دعا از خداوند می‌خواهد که با اراده و ربوبیت تکوینی و تشریحی خود و براساس سنن حاکم بر هستی، عنایات خاص خود را شامل امام زمان علیه السلام ساخته و زمین را برای حکومت و سکونت او همراه با اطاعت مردم به مدت‌های طولانی، رام و فرمان بردار سازد تا انسان‌های زیادی در سایه این حکومت، به سرانجام نیک نایل شوند. همه این‌ها از واژه «کن» که فعل امر از باب «کان یکون» است، به دست می‌آید.

ب) جایگاه حجت و ولی الهی

«لام» در «لَوْلَيْكَ»، لام اختصاص است، و حرف «ک» در این کلمه، به خداوند متعال اشاره دارد. بنابراین منظور «وَلِيُّ اللَّهِ» انسان کامل، خلیفه و جانشین خداوند در روی زمین است.^۱ واژه «حجت» در لغت به معنای دلیل، برهان و راهنما و چیزی که به وسیله آن، پیروزی در مقابل خصم حاصل می‌شود آمده است (راغب اصفهانی، ۱۳۸۴: ۱۱۵). بنابراین حجت الهی به آن چه خداوند به وسیله آن، انسان‌ها را به خود دعوت کرده تا هدایت شوند و به صراط مستقیم راه یابند گفته می‌شود که شامل آیات الهی کتاب‌های آسمانی، رسولان، پیامبران الهی و اوصیا و جانشینان آن‌ها می‌شود.^۲ در قرآن کریم این واژه به معنای اتمام حجت بر مردم و سد کردن بهانه‌جویی به کار برده شده است (نساء: ۱۶۵). پیامبران و اوصیای آن‌ها از این جهت «حجت» نامیده شده‌اند که خداوند به وجود آنان، بر بندگان خود احتجاج کرده و آنان را دلیل بر وجود خود قرار داده است (سلیمان، ۱۳۸۹: ۱۲۹).

با توجه به روایات، هرگز زمین خالی از حجت نیست؛ چنان که امام باقر علیه السلام در

۱. لقب «ولیک» و یا «وَلِيَ اللَّهِ» از القابی است که درباره امام عصر علیه السلام وارد شده است. خداوند در شب معراج به پیامبر فرمود: «او به راستی ولی من است.» در کتاب *کفایة الاثر* خزّاز، از رسول خدا صلی الله علیه و آله روایت شده است که به امام علی علیه السلام فرمود: «یا علی! اِنَّ قَائِمَنَا اِذَا خَرَجَ يَجْتَمِعُ اِلَيْهِ ثَلَاثُمِائَةٍ وَ ثَلَاثَةٌ عَشْرَ رَجُلًا عَدَدَ رِجَالِ بَدْرِ فَاِذَا كَانَ وَقْتُ خُرُوجِهِ يَكُونُ لَهُ سَيْفٌ مَّغْمُودٌ نَادَاهُ السَّيْفُ فَمَّا يَا وَلِيَّ اللَّهِ فَاَقْتُلْ اَعْدَاءَ اللَّهِ؛ این علی، هنگامی که قائم ما قیام کند، ۳۱۳ نفر به عدد اصحاب بدر در کنار او جمع می‌شوند؛ چون وقت خروج او برسد، شمشیری غلاف کرده دارد؛ پس شمشیر، او را ندا کند که: ای ولی الله، برخیز و دشمنان خدا را بکش!»

۲. همچنین در دعای سلامت، به امام زمان علیه السلام حجت اطلاق شده است و در بسیاری از دعاها و روایات، به آن حضرت «حجة الله» گفته شده است، هرچند تمام ائمه علیهم السلام حجت خدایند؛ ولی اگر در روایات، هرچا واژه حجت بدون قرینه ذکر شود، مراد امام زمان علیه السلام خواهد بود. برخی گفته‌اند که «حجة الله» لقب آن حضرت و به معنای غلبه یا سلطنت خداوند بر مخلوقات است؛ زیرا غلبه، سلطنت و حاکمیت خداوند بر زمین، به واسطه امام زمان علیه السلام به ظهور خواهد رسید و نقش خاتم آن حضرت «أنا حجة الله» و طبق روایتی «أنا حجة الله و خالصه» است و با همین مُهر، بر زمین حکومت می‌کند. (نوری طبرسی، ۱۳۸۳: ج ۱، ۱۰۰-۱۰۱)

روایتی می‌فرماید:

به خدا سوگند از روزی که آدم قبض روح شد، خداوند هیچ سرزمینی را از پیشوایی که مردم به وسیله او به سوی خداوند هدایت می‌شوند، خالی نگذاشته است. این پیشوا همان حجت خدا بر بندگان است. (کلینی، ۱۳۷۶: ج ۲، ۵۲)

این معنا از مفاد دعای ندبه نیز به دست می‌آید. از این فراز «الحجة» می‌توان استفاده کرد که پیروی و رهروی برخاسته از تعصب کورو بدون دلیل و حجت، از نظر عقل و نقل امری ناپسند است. از این رو به عنوان یک اصل، تربیت زمینه‌ساز باید بر اساس دلیل و حجت و پیروی از راهبرانی راه یافته صورت پذیرد، وگرنه زندگی جز مرگ در جاهلیت و انحراف از مسیر حق نیست.

ج) شناخت مقام و جایگاه امام

خداوند بر اساس ربوبیت خود، موجودات مختار مانند انسان را افزون بر هدایت تکوینی، به صورت تشریحی در مسیر رسیدن به هدف خلقت هدایت می‌کند. به طور کلی پیامبران و امامان معصوم علیهم‌السلام - که از سوی خداوند منصوب شده‌اند - علم خدادادی دارند و از خطا و گناه معصومند و به موجب ولایت الهی شان بر همه مسلمانان، اطاعت آنان همچون اطاعت خدا و رسول او بر همگان واجب و برترین الگوی قابل پیروی برای انسان‌ها هستند. ائمه علیهم‌السلام تحت فشار حاکمان ستمگر در حد ممکن عموماً به تبیین و ترویج دین اسلام پرداختند؛ اما ثبوت مقام ولایت و امامت برای آنان حجت را بر مردم تمام کرده است، به گونه‌ای که وظیفه مردم تلاش برای برقراری جامعه اسلامی به امامت و زعامت ائمه اطهار علیهم‌السلام بوده است. در این زمان نیز مسلمانان موظفند در راه فراهم کردن زمینه‌های فردی و اجتماعی برپایی حکومت اسلامی به رهبری امام معصوم علیهم‌السلام تمام توان خود را به کار گیرند.

انسان از راه تعالیم دعاهایی مانند «زیارت جامعه کبیره» و «ندبه» - که درباره مقام اهل بیت علیهم‌السلام به ویژه امام زمان علیه‌السلام آمده‌اند - و تأمل در مضامین آن‌ها می‌تواند به جایگاه آنان پی ببرد، از روحانیت و باطنشان مدد جوید و ایشان را نزد خداوند واسطه فیض و اجابت دعای خویش قرار دهد (حکیمی، ۱۳۸۲: ۷۵).

نشناختن امام زمان علیه‌السلام به معنای ارتباط نداشتن با ایشان است و عدم ارتباط با امام، یعنی قطع پیوند هدایت با خداوند و این همان مرگ جاهلیت (صدوق، ۱۳۹۵: ۴۰۹؛ مجلسی، ۱۴۲۳: ج ۳۲، ۳۳۱) و خروج از دین و گمراهی (شجاعی، ۱۳۸۶: ۱۹ - ۲۱) است. تأکید ادعیه

فراوان بر طلب معرفت حجت حق، نشان می‌دهد که شناخت امام معصوم (عج) مهم‌ترین معیار و ملاک برای شناخت حق و باطل است و تنها راه وصول به سعادت مادی و معنوی به شمار می‌رود (موسوی، ۱۳۸۸: ج ۱، ۲۷۴). در احادیث پیشوایان معصوم (عج) بر شناخت امام زمان (عج) تأکید بسیاری شده است (کلینی، ۱۳۷۵: ج ۱، ۴۳۲). منظور از شناخت، تنها شناخت ظاهری و شناسنامه‌ای حسب و نسب آن حضرت نیست؛ بلکه مهم، حقیقت معرفت به امام عصر (عج) است (جوادی آملی، بی تا: ۴۱، ۶۶، ۶۷). حداقل نصاب چنین شناختی، این است که امام زمان (عج) را جز در مسئله نبوت، هم‌سنگ پیامبر اکرم (ص) بدانیم.

امام صادق (عج) می‌فرماید:

أدنى معرفة الإمام أنه عدل النبي إلا درجة النبوة، ووارثه، وأن طاعته طاعة الله و طاعة رسول الله ﷺ والتسليم له في كل أمر، والتزّد إليه والأخذ بقوله. ويعلم أنّ الإمام بعد رسول الله ﷺ علي بن أبي طالب، وبعده الحسن، ثمّ الحسين، ... والحجة من ولد الحسن؛ (بحرانی، ۱۳۷۴: ج ۲، ۵۸۲)

کمترین چیزی که در شناختن امام لازم است، این است که او به‌جز در مقام نبوت هم‌سنگ پیغمبر و وارث اوست؛ و این که اطاعت از او اطاعت خداوند و رسول اوست، و در هر امری تسلیم او باشد و [در آن چه نداند] به او واگذارد و به او امر او عمل کند، و بداند که امام پس از رسول خدا علی بن ابی طالب (عج) است و پس از او حسن، سپس حسین ... و حجت از فرزندان حسن است.

بر اساس حدیث امام صادق (عج)، پایین‌ترین درجه شناخت امام زمان (عج) این است که اولاً او در شئون تکوینی و تشریحی جز در بعد نبوت، هم‌شان پیامبر است؛ ثانیاً شناخت امام عصر (عج) بدون توجه به جایگاه تکوینی امام در عالم هستی و اضطرار و ناچاری انسان به امام به دست نمی‌آید؛ زیرا تا انسان جایگاه محوری امام عصر (عج) در نظام هستی را درک نکند، خود را نیازمند و مضطر به امام نمی‌بیند؛ تا وقتی که ضرورت وجود امام را در حد اضطرار احساس ننماید، شئون تشریحی امام را درک نمی‌کند. وقتی انسان به این باور قلبی رسید که امام عصر (عج) پیش از آن که رهبری دینی - سیاسی باشد، دارای مقام ولایی در نظام تکوین است، ایشان نه تنها ولی نعمت و واسطه فیوضات الهی و برکات زمینی و آسمانی به شمار می‌آید، بلکه مایه تداوم حیات و بقای عالم است؛ چنان که در بخشی از دعای «عدیلة الکبیر» درباره وابستگی حیات جهان هستی به حیات او می‌خوانیم:

... الْقَائِمِ الْمُنْتَظَرِ الْمُهْدِيِّ الْمُرْجَى الَّذِي يَبْقَائِهِ بَقِيَّةُ الدُّنْيَا وَيَمْنِيهِ رُزْقُ الْوَرَى وَيُجُودُهُ
تَبَيَّتِ الْأَرْضُ وَالسَّمَاءُ وَيَهْ يَمْلَأُ اللَّهُ الْأَرْضَ قِسْطًا وَعَدْلًا بَعْدَ مَا مُلِئَتْ ظُلْمًا وَجَوْرًا...؛
(مجلسی، ۱۴۲۳: ۴۲۳)

آن امام قائمی که چشم‌ها در انتظار اوست و امیدها به آمدن او دوخته شده، کسی است که جهان هستی به برکت وجود او باقی و برقرار مانده است...

در پرتو چنین شناختی، همواره رشته ارتباط انسان با خدا و پیامبر و امام عصر علیه السلام پابرجا می ماند و پیوسته با دعا از خدا می خواهد که معرفت و شناخت او را نسبت به آن بزرگوار افزون کند و او را از گمراهی نجات بخشد. انسان در صورتی که عارف به امام و معتقد به او باشد و به انتظار امر او و عامل به تکلیف خود - یعنی انتظار و اصلاح اخلاق - بنشیند، گویی مثل سرباز همراه اوست (قیانچی، ۱۳۸۸: ۳۶۹ - ۳۷۰). دعا چنین شناخت و معرفتی را برای شخص ایجاد می کند. در نتیجه، یکی از آثار دعای «اللهم کن لولیک» آشنایی هرچه بیشتر ما با امام زمان علیه السلام است. افزایش شناخت نسبت به امام عصر علیه السلام به شوق و محبت نسبت به امام می انجامد و زمینه را برای شناخت بیشتر و انجام وظیفه از سوی محب به وجود می آورد.

د) قدردانی و سپاس

پس از شناخت امام و جایگاه او در هستی و فهم این نکته که او مهم ترین نعمتی است که خداوند عنایت کرده و به سبب وجود او بر همه منت گذاشته است، دعا کننده در پی شناخت وظیفه خود و عمل به آن نسبت و متناسب با جایگاه این ولی نعمت برمی آید. خواننده دعا چون خود را در به جا آوردن حق امام ناتوان می بیند از خداوند می خواهد که صلوات خود را بر او و پدرانش نازل فرماید.

واژه «صلوات» در اصل به معنای مطلق توجه به خداوند است و به معنای دعا، درود و رحمت به کار برده می شود. هرگاه صلوات به خدا نسبت داده شود، رحمت، نعمت، کرامت و افاضه برکات از ناحیه پروردگار خواهد بود (ممدوحی کرمانشاهی، ۱۳۸۴: ج ۲، ۵۰۷-۵۰۸)، اما صلوات توسط مؤمنان بر پیامبر به معنای دعا و طلب رحمت بر ایشان است (طباطبایی، ۱۳۶۴: ج ۱۶، ۳۳۸). فرستادن صلوات، درود و رحمت بر پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و امام معصوم علیه السلام در حقیقت تشکر و سپاس‌گزاری از حق رسالت و امامت و تحمل ادای تکلیف سنگین نبوت و امامت است که از مشکل ترین کارها به شمار می آید. تقدیم صلوات بر پیامبر و اهل بیت او، یادواره‌ای است که همواره ذکر و یاد آن معلمان بشر را در خاطر همه مردم زنده نگاه می دارد و

توجه انسان‌ها را به شخصیت والای الهی و معنوی و نظام تربیتی آنان جلب می‌کند. آن‌ها وسیله پیوند خلق با خالق و هدایت‌گر مردم به سوی خداوند هستند (ممدوحی کرمانشاهی، ۱۳۸۴: ج ۴، ۱۰۰ - ۱۰۶). معنای صلوات بر امام علیه السلام به مانند صلوات بر پیامبر، این است که: خدایا، او را در دنیا به وسیله بلند کردن نامش و آشکار کردن دعوت و نگهداری و برپایی شریعت، و در آخرت به پذیرفتن شفاعت او درباره امتش و دوچندان کردن اجر و پاداشش بزرگواری کن. شناخت مقام ولی خدا و جایگاه او در هستی و فهم بی‌توفیقی‌های حاصل از محرومیت حضور و ظهور، از سویی به حزن از دوری منجر می‌شود و از سوی دیگر، درک فیض از امام غایب را در توجه و احساس نیاز به او می‌یابد. از این رو یاد او را در دل زنده می‌سازد و سبب می‌شود محب در همه لحظات و ساعات زندگی به یاد او باشد و بر او درود فرستد: «فی هذه الساعة و فی کل ساعة».

۲. تربیت عاطفی

یکی از ساحت‌های مهم تربیتی تربیت عاطفی و گرایشی است که در ایجاد انگیزه برای رفتار نقش مهمی دارد. خواندن دعای سلامتی و مداومت بر آن باید به انگیزه ایجاد محبت و تربیت گرایش‌های عاطفی به سوی امام عصر علیه السلام و در نتیجه تربیت انسان‌های زمینه‌ساز برای ظهور صورت پذیرد.

الف) نقش شناخت در محبت به امام

مقوله «محبت» در اعماق وجود انسان ریشه دارد و راه دسترسی به آن «تذکر» و «تنبه» و مراجعه به درون خود شخص است. محبت تابع معرفت و شناخت است و با ذکر دائم و توجه به ویژگی‌ها و صفات، می‌توان به معرفت رسید (فیض کاشانی، ۱۳۶۱: ج ۸، ۴۷). هرچه شناخت بیشتر شود، محبت شدیدتر خواهد بود. از این رو باید در شناخت امام عصر علیه السلام کوشید. درباره شناخت امام عصر علیه السلام روایات بسیاری آمده است که به روایتی از امام رضا علیه السلام در توصیف امام بسنده می‌کنیم که می‌فرماید:

الإمامُ السَّحَابُ الْمَطِيرُ وَالْعَيْتُ الْهَاطِلُ وَالشَّمْسُ الْمُضِيئَةُ وَالسَّمَاءُ الظَّلِيلَةُ وَالْأَرْضُ
الْبَسِيطَةُ وَالْعَيْنُ الْغَزِيرَةُ وَالْعَدِيرُ وَالرَّوَضَةُ الْإِمَامُ الْأَيْسُ الرَّفِيقُ وَالْوَالِدُ الشَّفِيقُ وَالْأَخُ
الشَّفِيقُ وَالْأُمُّ الْبَرَّةُ بِالْوَلَدِ الصَّغِيرِ وَمَفْرَعُ الْعِبَادِ فِي الدَّاهِيَةِ النَّادِ؛ (کلینی، ۱۳۷۵: ج ۱، ۲۰۰)

امام ابری است بارنده، بارانی است سیل‌آسا، آفتابی است فروزان و آسمانی است سایه‌بخش و زمینی است گسترده و چشمه جوشان است برکه و گلستان است. امام انیس

جان و رفیق مؤمنان است؛ پدری است مهربان و دل‌سوز و برادر تنی است؛ همچون مادری مهربان به فرزند کوچک خود و پناه بندگان خدا در موقع ترس و پیش‌آمدهای بد است.

واژه «شفیق» در لغت به معنای عَطوف، پرمحبت، مهربان، دل‌سوز، نصیحت‌گرو و حریص بر نصیحت دیگران همراه با دلواپسی و نگرانی آمده است (ممدوحی کرمانشاهی، ۱۳۸۴: ج ۲، ۳۹۵). امام رضا علیه السلام محبت امام را به محبت مادر نیک‌رفتار نسبت به فرزند کوچک خود تشبیه می‌کند. باید باور داشت که محبت امام عصر علیه السلام به ما، افزون از محبتی است که پدری دل‌سوز و مادری مهربان نسبت به فرزند خود دارند. این حقیقت، جز در وجود مقدس آن حضرت یافت نمی‌شود. بنابراین وقتی که امام زمان علیه السلام نسبت به ما از پدر و مادرمان دل‌سوزتر و مهربان‌تر باشد، عقل و منطق حکم می‌کند که ما نیز به آن حضرت محبت بورزیم و با دعا کردن برای سلامتی و ظهور امام و پیروی از خواسته‌های ایشان احترام و محبت خویش را نشان دهیم (کبیر مدنی، ۱۳۷۳: ج ۴، ۴۱).

واژه «ولیتاً» دربردارنده معانی وسیعی مانند سرپرستی، محبت، نصرت و یاری است. در این دعا از خداوند می‌خواهیم امام زمان علیه السلام را یاری کرده، او را محبوب خود قرار دهد و امور او را سرپرستی نماید؛ اما در حقیقت از خداوند می‌خواهیم دل‌های انسان‌ها را از محبت به امام پر سازد و از این طریق، زمینه نصرت و فدا شدن در راه او را فراهم کند. بنابراین از آثار دعای سلامت، ایجاد حس محبت است.

ب) ابراز محبت به امام زمان علیه السلام از طریق دعا

بدون تردید، «محبت» از بهترین راه‌های پیوند میان افراد است. منتظران واقعی، کسانی هستند که عالی‌ترین پیوند عاطفی را با امام منتظر دارند و محبت به آن عزیز را بر همه محبت‌ها مقدم می‌دارند. این محبت چنان عمیق است که در رفتار و کردار آنان نشان داده می‌شود. از جلوه‌های ابراز محبت به امام زمان علیه السلام این است که نام و یاد آن حضرت همیشه و هر جا بردل و دیده و زبان منتظران جاری است و برای سلامتی و تعجیل در فرجش دعا می‌کنند (حائری پور، ۱۳۸۸: ج ۳، ۲۱-۲۲). خداوند در قرآن کریم محبت پیامبر صلی الله علیه و آله و اهل بیت معصوم علیهم السلام آن حضرت را بر همگان واجب کرده و آن را به عنوان مزد رسالت پیامبر مطرح فرموده است:

﴿قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَى﴾ (شوری: ۲۳)

[ای پیامبر! به مردم] بگو: من از شما بر این [رسالت خود] هیچ مزدی جز مودت نزدیکانم را نمی خواهم.

دوستی و علاقه به اهل بیت علیهم السلام به عنوان اجر رسالت، برای پیامبر و اهل بیت منفعتی ندارد؛ بلکه تنها مؤمنان در دنیا و آخرت از آن بهره مند خواهند شد:

﴿قُلْ مَا سَأَلْتُكُمْ مِنْ أَجْرٍ فَهُوَ لَكُمْ إِنَّ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى اللَّهِ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ﴾
(سبأ: ۴۷)

بگو: هر اجر و پاداشی از شما خواسته ام برای خود شماست؛ اجر من تنها بر خداوند است و او بر همه چیز گواه است.

در حقیقت همین محبت ها و ارتباط های روحی و معنوی است که راه سیر به سوی خدا را فراهم می سازد، و سلوک انسان را در راستای اراده خداوند متعال شکل می دهد. با محبت امام زمان علیه السلام است که زمینه های اطاعت از او فراهم می شود، و با همین اطاعت، راه کمال انسان به سوی خداوند هموار می گردد. شاید به همین سبب باشد که امام زمان علیه السلام می فرماید:

فَلْيَعْمَلْ كُلُّ امْرِئٍ مِنْكُمْ مِمَّا يَفْرُبُ بِهِ مِنْ مَحَبَّتِنَا؛ (طبرسی، ۱۴۰۳: ج ۲، ۴۹۸)

پس هریک از شما باید به آن چه او را به مقام محبت ما نزدیک می کند، عمل نماید.

بنابراین، انجام هرگونه عملی که بتواند، مقدمه ای برای ایجاد محبت بیشتر نسبت به امام زمان علیه السلام باشد، وظیفه ای بر عهده شیعیان خواهد بود.

ج) داشتن ارتباط معنوی با محبوب

افزایش معرفت و شناخت انسان نسبت به مقام امام، سبب بیشتر شدن ارتباط او با آن حضرت می شود. مقصود از ارتباط معنوی، پیوند عمیق روحی و عاطفی با امام مهدی علیه السلام است. از آثار این ارتباط آراسته شدن به اخلاق و آداب مهدوی است. هدف از داشتن ارتباط معنوی با امام زمان علیه السلام هدایت یافتن و تربیت شدن خود انسان است. یکی از راه های برقراری ارتباط معنوی با امام عصر علیه السلام دعا برای آن حضرت است. اگر انسان در دعا اعتقاد و ایمان قلبی داشته باشد به این که امام زمان علیه السلام نزدیک اوست، او را می بیند و صدایش را می شنود، زمان و مکان نمی تواند میان او و امامش فاصله اندازد و همواره تحت اشراف آن حضرت قرار دارد. در این صورت، قطعاً مراقبت می کند و به اصلاح و تربیت خود می پردازد؛ چنان که آن حضرت در توقیع به شیخ مفید فرموده که همواره در جریان احوال شیعیان خود است و از یاد آنان غافل نمی شود:

إِنَّا غَيْرُ مُهْمِلِينَ لِمُرَاعَاتِكُمْ وَلَا نَاسِيْنَ لِدِكْرِكُمْ وَلَوْ لَا ذَلِكَ لَنَزَلَ بِكُمْ اللَّأْوَاءُ؛ (همو: ۴۹۷)
 ما از رعایت حال شما کوتاهی نمی‌کنیم و شما را از یاد نمی‌بریم؛ زیرا در غیر این صورت،
 سختی‌ها و گرفتاری‌ها بر شما فرو می‌آید و دشمنان شما را ریشه کن کرده و از بین می‌برند.

۳. تربیت رفتاری

عملکرد انسان تحت تأثیر بینش‌ها و به‌ویژه گرایش‌های فرد شکل می‌گیرد. هنگامی که شناخت و محبت انسان نسبت به امام افزایش یافت، عمل و رفتار او بر اساس هدف و وظیفه شکل می‌گیرد.

الف) وظیفه منتظر در عصر غیبت

وقتی در دعای سلامتی امام زمان علیه السلام از خداوند می‌خواهیم که ولی و حافظ و ناصر امام عصر علیه السلام باشد، این پرسش مطرح می‌شود که وظیفه ما نسبت به آن حضرت چیست؟ آیا ما وظیفه محبت، حفاظت و یاری کردن آن حضرت را نداریم؟ چگونه به او محبت ورزیم و او را یاری کنیم؟ وقتی شناخت و محبت انسان منتظر به امام زمان علیه السلام کامل شد او را آماده انجام وظیفه در مسیر ظهور می‌سازد. به طور کلی وظیفه یک شیعه و یک عاشق دل‌سوخته پیش از هر چیزی، یاد امام زمان علیه السلام در هر زمان و هر مکان و در همه حالات است. پاک‌سازی درون از صفات پلید و آراستن آن به وسیله اخلاق پسندیده، از جمله وظایفی است که در هر زمان واجب است؛ اما پرداختن به آن، در زمان غیبت حضرت ولی عصر علیه السلام به ما کمک می‌کند تا در شمار اصحاب آن حضرت قرار گیریم. انسان منتظر، با توجه و اقبال قلبی، ارتباط میان خود و ولی و حجت حق را محکم می‌کند و تا جایی پیش می‌رود که نه تنها از او توقعی ندارد، بلکه متعهد می‌شود تمام دارایی‌ها، خانواده و آنچه را خداوند به او عطا کرده، در راه محبوب به مصرف رساند. البته این محبت یک‌سویه نبوده، بلکه نقشی سازنده و تربیت‌کننده به‌ویژه در کمال انسان و تقرب به خداوند متعال دارد و عنایات خاص امام را شامل محب می‌سازد.

ب) فدا شدن برای محبوب

وقتی که به حکم صریح قرآن محبت اهل بیت پیامبر علیهم السلام و به‌ویژه محبت امام زمان علیه السلام بر مسلمانان واجب شده و محبت آنان در دل‌های مردم به عنوان مزد رسالت پیامبر معرفی گردیده است، فدا شدن برای محبوب، امری ضروری خواهد بود؛ زیرا محبت واقعی، هنگامی تحقق پیدا می‌کند که محب جانش را برای محبوب و در راه او فدا کند و به خاطر او از جان و تن خویش بگذرد. محبت باید در عمل باشد و ابراز آن در زبان، حقیقت را به صورت کامل

منعکس نمی‌کند. امام صادق علیه السلام می‌فرماید:

دَلِيلُ الْحُبِّ إِتْبَارُ الْمُحِبُّوبِ عَلَى مَا سِوَاهُ؛ (مجلسی ۱۴۰۴: ج ۶۷، ۲۲)
نشانهٔ محبت، ایثار در محبوب و از غیر او گذشتن است.

در این دعا به خداوند عرض می‌کنیم: خدایا، تو امام زمان علیه السلام را از گزند حوادث و کیدها حفظ کن و نقشه‌های دشمنان و شیاطین علیه او را نقش بر آب نما. خدایا، او را از بلاها و بیماری‌ها محافظت کن تا بتواند به خوبی ولایت خود را اعمال کند.
هم‌چنین، در فرازی از زیارت آل یاسین از خداوند می‌خواهیم که امام عصر علیه السلام را از جمیع بدی‌ها حفظ کند:

اللَّهُمَّ أَعِذْهُ مِنْ شَرِّ كُلِّ بَاغٍ وَ طَاغٍ وَ مِنْ شَرِّ جَمِيعِ خَلْقِكَ وَ أَحْفَظْهُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَ مِنْ خَلْفِهِ وَ عَنِ يَمِينِهِ وَ عَنِ شِمَالِهِ وَ اخْرُسْهُ وَ أَمْتَعْهُ مِنْ أَنْ يُوَصَّلَ إِلَيْهِ بِسُوءٍ؛ (ابن طابوس، ۱۳۷۱: ۴۹۳)

خدایا، او (حضرت مهدی) را از شر هر ظالم و طاغی و از شر همهٔ آفریدگان خود، در پناهت نگهدار و او را از پیش رو و از پشت سر و راست و چپ و رخدادهای مختلف محفوظ دار، و از رسیدن هر بدی و آسیبی نگهدار و حفظ فرما.

پس ما نیز وظیفه داریم که برای حفظ و نگهداری امام زمان علیه السلام و یاری او آماده باشیم و برای اصلاح جامعه و زمینه‌سازی ظهور آن حضرت، جان ناقابل خویش را فدای راه محبوب سازیم. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله مردن در راه محبت اهل بیت خویش را شهادت در راه خدا معرفی کرده و می‌فرماید:

مَنْ مَاتَ عَلَى حُبِّ آلِ مُحَمَّدٍ مَاتَ شَهِيداً؛ (شعبی، بی تا: ۱۶۶؛ طبری آملی، ۱۳۸۳: ج ۲، ۱۹۷)
کسی که بر محبت خاندان محمد بمیرد، شهید از دنیا رفته است.

از این رو جامعه شیعی باید به گونه‌ای تربیت شود که با شناخت کافی، آمادگی برای فدا شدن در راه حفظ دین و حفظ قرآن و امام زمان علیه السلام را پیدا کند.

ج) یاری امام

کلمه «ناصر» به معنای یاری کننده است. انسان باید بداند، تنها کسی که می‌تواند مشکلات وی را برطرف نموده و او را یاری کند، خداوند متعال است؛ چنان‌که قرآن کریم در این باره می‌فرماید:

﴿كَانَ حَقًّا عَلَيْنَا نَصْرُ الْمُؤْمِنِينَ﴾ (روم: ۴۷)

یاری مؤمنان، همواره حقی است بر عهده ما.

در فرازی از زیارت آل یاسین از خداوند می خواهیم که امام زمان علیه السلام را یاری کند؛ زیرا یاری او به منزله پیروزی دین حق است:

اللَّهُمَّ انصُرْهُ وَاَنْصُرْ بِهِ لِدِينِكَ وَاَنْصُرْ بِهِ اَوْلِيَاءَكَ وَاَوْلِيَاءَهُ وَشِيعَتَهُ وَاَنْصَارَهُ وَاَجْعَلْنَا

مِنْهُمْ؛ (مجتهدی سیستانی، ۱۴۲۱: ۵۶۹)

پروردگارا، او را یاری کن و به وجود او دین خودت را پیروز فرما و دوستان خود و دوستان و شیعیان و یارانش را پیروزی عطا کن و ما را هم از یاران و شیعیان او قرار ده.

همچنین در زیارت آل یاسین یکی از نام های امام عصر علیه السلام «ناصر» - به معنای یار و یاور دین و یاری کننده حق خدا - معرفی شده است:

السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا خَلِيفَةَ اللَّهِ وَنَاصِرَ حَقِّهِ؛ (مجلسی، ۱۴۰۴: ج ۵۳، ۱۷۱)

سلام بر تو ای جانشین خدا در زمین، و ای یاری دهنده دین و حق خدا.

واژه «ناصر» در دعای سلامتی امام زمان علیه السلام به این معناست که از خداوند می خواهیم که یاور و مددکار امام زمان علیه السلام باشد؛ زیرا او قدرت مطلق است و در تحقق برنامه ها، بهترین یاور مؤمنان به شمار می رود. وظیفه منتظر آن است که همواره فریاد «هل من ناصر» امام زمان علیه السلام را در گوش جان خود زمزمه کند و با انجام درست وظیفه در هر مقام و پستی که قرار دارد و با خدمت به دین و دین داران و حرکت در مسیر اهداف امام عصر علیه السلام زمینه های ظهور را فراهم سازد. بنابراین برنامه ریزی عملی در زندگی در مسیر کسب تقوا و جدیت در درستکاری و پرهیز از رفتارهای زشت، تحصیل علوم و معارف اصیل دینی، راهنمایی و هدایت بندگان خدا به ویژه در قالب درست امر به معروف و نهی از منکر و دعوت از دیگران برای بهره مند شدن از برکات امام زمان علیه السلام تجلیل از آن حضرت در جامعه و رابطه سازنده و مددگانه نسبت به شیعیان و مستضعفان، تقیه کردن، دعا در تعجیل فرج و تمنا و آرزوی یاری حضرت مهدی علیه السلام و انتظار ظهور و فرج آن حضرت، نمونه رفتارهایی هستند که نشان از دوستی و یاری امام عصر علیه السلام دارد.

د) خود را در محضر امام دیدن

«عیناً»؛ لغت شناسان برای واژه «عین» معانی بسیاری همچون چشمه و آب جاری، چشم و

عضوی که با آن اشیا را می بیند، نور خورشید، ذات و خود یک شیء، طلا، نقد در مقابل نسیه، اشراف مردم، جاسوس و... ذکر کرده اند (طریحی، ۱۴۰۳: ج ۶، ۲۸۶). از دیگر معانی واژه «عین» در لغت، مراقبت و نگهبانی از یک چیز است؛ برای مثال، وقتی گفته می شود که «فلان بعینی» مراد این است که او را حفظ و مراقبت می کند (راغب اصفهانی، ۱۳۸۴: ۳۵۷). کلمه عین، به معنای چشم، اصلی ترین عضو شناخت است؛ زیرا آدمی با چشم خود، کران تا کران جهان را می بیند و محیط خود را درک می کند. ما از خدا می خواهیم که خودش برای امام زمان علیه السلام «عین» باشد و امام از طریق او جهان و حرکت خود را ببیند؛ زیرا دید خدایی خطا ندارد و بدون نقص و انحراف است.

در روایات و دعاها بر همه امامان معصوم - به خصوص بر امام مهدی علیه السلام - «عین الله» اطلاق شده است؛ چنان که امام باقر علیه السلام می فرماید:

تَحْنُ حُجَّةُ اللَّهِ وَ تَحْنُ بَابُ اللَّهِ وَ تَحْنُ لِسَانُ اللَّهِ وَ تَحْنُ وَجْهُ اللَّهِ وَ تَحْنُ عَيْنُ اللَّهِ فِي خَلْقِهِ؛
(کلینی، ۱۳۷۵: ج ۱، ۱۴۵)

ما حجت خدا، باب الهی، زبان خدا، وجه الهی و چشم خدا در بین آفریدگان اویسیم.

همچنین در زیارت روز جمعه می خوانیم:

السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا عَيْنَ اللَّهِ فِي خَلْقِهِ. (سعیدی، ۱۳۸۷: ۱۰۷)

امام مهدی علیه السلام چشم خدا در بین مخلوقات و چشمه حیات و زندگی موجودات است. انسان منتظر با اعتقاد به این امر که در محضر امام علیه السلام است و ایشان ناظر بر اعمال و کردار اوست، بر رفتار خود مراقبت می کند و از این طریق به خودسازی می پردازد.

هـ، آثار اخلاقی

در تعالیم اسلامی بر تربیت نفس تأکید شده است. مشکل نفس، توجه به خود، و علاج اصلی و درمان بنیادین این مشکل، تغییر توجه به مبدأ هستی و کمال مطلق است. دعا برای سلامتی مهدی موعود علیه السلام و مصلحتی که در همین کره خاکی زندگی می کند و در انتظار زمانی است که شرایط ظهورش فرا رسد نیز در رشد و تعالی روانی و اصلاح رفتار ما بسیار مؤثر است. باید توجه داشت که رعایت تقوا - به عنوان مهم ترین وظیفه در عصر غیبت - و آمادگی برای فدا کردن مال و جان و هستی در راه خدا و سعادت و کمال و عدالت خواستن برای همه اهل زمین، روح خودخواهی و برتری طلبی و در یک کلام، دوری از هوای نفس را در انسان پرورش می دهد

و بدین ترتیب مهم‌ترین عامل تربیت اخلاقی شکل می‌گیرد.

و) دعوت به سوی امام

عبارت «قائداً و دليلاً» در این دعا به این معناست که از خداوند تقاضا می‌کنیم برای امام زمان علیه السلام دلیل و راهنما باشد تا زمینه‌های ظهور او فراهم شود و با قیام زیبای او عدالت را در جهان حاکم گرداند. در دعای روز جمعه درباره او چنین می‌خوانیم:

اللَّهُمَّ وَصِّلْ عَلَيَّ وَعَلَىٰ وَلِيِّكَ... الدَّلِيلِ عَلَيْكَ؛ (همو: ۵۹)

خدایا، بروی خودت - که خلق را به راه تو دلالت و راهنمایی می‌کند - درود فرست.

در زیارت آل یاسین - که زیارت مخصوص امام زمان علیه السلام است - به آن حضرت، دلیل، نشانه و راهنما به سوی مقاصد الهی اطلاق شده است:

السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا حُجَّةَ اللَّهِ وَدَلِيلَ إِرَادَتِهِ. (طبرسی، ۱۴۰۳: ج ۲، ۴۹۳)

اکنون این پرسش مطرح است که وظیفه تربیتی منتظران چیست؟ منتظران امام زمان علیه السلام پس از شناخت و پذیرش امام چگونه می‌توانند راهنما و هدایت‌گر مردم باشند؟ به نظر می‌رسد انجام فعالیت‌های تبلیغی و دعوت علمی و عملی مردم و آشنا کردن جوامع بشری و جهانی نسبت به شخص امام زمان علیه السلام و اهداف قیام حضرت در ایجاد حکومتی الهی، وظیفه‌ای است که شیعیان باید خود را براساس آن تربیت و آماده نمایند. با رشد اطلاعات و دانش خود و شناخت شبهات موجود، بصیرت خود را افزایش داده و از قشری‌نگری و ساده‌پنداری دوری گزینند و با چشمی باز، نور چشم امام شوند.

۴. تربیت سیاسی و اجتماعی

عبارت «حَتَّىٰ تَسْكُنَ أَرْضَكَ طَوْعاً» در دعای سلامتی امام زمان علیه السلام تقریباً لَبِّ و مغز دعا را تشکیل می‌دهد. در ترجمه این عبارت احتمالات متعددی وجود دارد؛ اما با توجه به بیان عیاشی از امام صادق علیه السلام در تفسیر آیه «وَلَهُ أَسْلَمَ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ طَوْعاً وَكَرْهاً» (همه آن‌ها که در آسمان‌ها و زمین هستند، تسلیم او خواهند شد؛ چه با میل چه با اکراه - آل عمران: ۸۳) فرمود:

زمانی که حضرت مهدی علیه السلام قیام کند، سرزمینی باقی نمی‌ماند، مگر این‌که در آن، ندای شهادت به وحدانیت خدا و رسالت پیامبر علیه السلام بلند است. (عیاشی، ۱۳۸۰: ج ۱، ۱۸۳)

می‌توان گفت در این فراز، از خداوند می‌خواهیم که زمین و اهل آن را مطاع و فرمان‌بردار امام عصر^{علیه السلام} قرار دهد و حکومت او را برای ابد بر زمین مستقر و پایرجا بدارد. «و تمتعه فیها طویلاً»؛ این عبارت، بیان‌گر آرزوی طول بقا برای حکومت آن موعود جهانی است. دعاکننده در این فراز از خداوند می‌خواهد که امام مهدی^{علیه السلام} را به صورت طولانی در روی زمین متمکن و قدرتمند سازد. در طریق سید بن طاووس در *اقبال الأعمال* عبارت «طولاً و عرضاً» آمده است که به جهانی بودن حکومت آن حضرت در طول و عرض کره زمین اشاره دارد. به نظر برخی جمله «تمتعه فیها طویلاً» بر طول عمر امام مهدی^{علیه السلام} و بهره‌مندی در زمین به مدت طولانی دلالت دارد و مدت حکومت او در زمین طولانی‌تر از زمانی که در غیبت سپری شده خواهد بود (حلی، ۱۴۲۱: ۴۶۰-۴۶۱).

برخی از دعاها، از جمله دعای سلامت، عامل تلقین اعتقاد به نبوت، امامت و لزوم رهبری معصومان^{علیهم السلام} و انسان‌های عادل در جامعه‌اند. این نوع دعاها، مؤثره مؤلّد امید و آرزوی صلح و صفا در جوامع بشری، مژده پیاده شدن قوانین حیات‌آفرین و سعادت‌بخش اسلام در میان همه ملت‌ها و تشکیل مدینه فاضله در جهان هستند (مشکینی اردبیلی، ۱۳۸۷: ج ۱، ۱۳۸). یکی از آثار تربیتی دعای «اللهم کن لولیک»، تربیت سیاسی و اجتماعی است؛ زیرا در خود این دعا، واژه‌ها و جملاتی به کار رفته که بر امور سیاسی و اجتماعی دلالت می‌کنند؛ برای مثال، واژه «ولی» و دو جمله «حتی تسکنه ارضک طوعاً و تمتعه فیها طویلاً» بیان‌گر پیام‌های سیاسی و اجتماعی هستند.

یکی از معانی واژه «ولی» ولایت، رهبری، تصرف و سرپرستی امور جامعه است. با خواندن جمله‌های مذکور، از پیشگاه خداوند برقراری حکومت ولایی و الهی امام عصر^{علیه السلام} را در زمین خواسته‌ایم و اعتقاد به ولایت سیاسی امام زمان^{علیه السلام} بر جامعه، مستلزم این است که برای پذیرش استقرار حکومت او، جامعه‌ای ولایی را تربیت و آماده کنیم. جامعه ولایی، جامعه‌ای است که سرپرستی و رهبری خداوند و دین را پذیرفته و با رفتن زیر چتر ولایت در صدد مصونیت‌بخشی خود از انحرافات و حوادث است. چنین جامعه‌ای در همه امور به دنبال اطاعت از فرمان‌های امام خویش است و او را حتی در زمان غیبت، حاکم بر جان، مال و ناموس خود می‌داند. از این‌رو هرگونه رابطه سیاسی که با خواسته‌های امام عصر^{علیه السلام} منافات داشته باشد، از نظر افراد این جامعه مردود است. در چنین جامعه‌ای سکوت در برابر ظالمان یا همکاری با آنها پذیرفتنی نیست و حتی اگر در آن،

طاغوت‌ها به ظاهر حاکم باشند، ولی ولایت آن‌ها پذیرفته نمی‌شود (مشکینی اردبیلی، ۱۳۸۷: ج ۱، ۱۳۸).

اصلاح خود و دیگران

از جمله آثار و پیام‌های دعای سلامت امام عصر علیه السلام اصلاح فرد و جامعه است؛ زیرا منتظر واقعی کسی است که زمینه ظهور آن حضرت را فراهم می‌کند و این امر هنگامی محقق می‌شود که او به اصلاح خود و دیگران بپردازد؛ اما کسی که باور دارد در زمان غیبت ولی خدا هیچ تلاشی برای اصلاح امور ثمربخش نیست، هرگز برای مبارزه با طاغوتیان و مقاومت در برابر دشواری‌ها، انگیزه‌ای نخواهد داشت؛ ولی کسانی که می‌دانند دیر یا زود صالحان حاکمان زمین خواهند بود و حق به صاحبانش بازمی‌گردد و با محو ستم و بیداد، امر جامعه اصلاح و سامان می‌یابد، برای رسیدن به مقصود، خویشتن را اصلاح خواهند کرد و در اصلاح جامعه نیز می‌کوشند تا زمینه ایجاد و تشکیل آن دولت کریمه را فراهم آورند. بر همین اساس، آن‌که منتظر راستین مصلح جهانی است، هم صالح است و هم مصلح (جوادی آملی، بی تا: ۱۸۳-۱۸۴). جامعه ظهور باید مستعد پذیرش گردد (حتی تسکنة ارضك طوعاً) تا فرمان بردار احکام الهی شود و اعمال خود را متناسب با اراده و وعده الهی شکل دهد و برنامه‌ریزی کند. این طوع و رغبت و استعداد، باید مستحکم و بنیادی باشد تا حکومت عدل مهدوی پایدار بماند و تداوم یابد (و تمتعه فیها طویلاً). منتظران در دعای خود، آمادگی اجتماعی را مبنایی برای شکل‌گیری مشیت الهی در ظهور حضرت می‌دانند. این اشتیاق برای رسیدن به جامعه‌ای صالح، متخلق، عادل، عالم، آزاد، ظلم‌ستیز و مهرورز تدارک دیده شده است (فیروز آبادی، ۱۳۸۸: ج ۲، ۶۴-۶۷). بنابراین، یکی از راه‌های زمینه‌ساز ظهور امام زمان علیه السلام همان دعا برای سلامتی و ظهور ایشان است.

جمله «و تمتعه فیها طویلاً» به دوران حکومت حضرت ولی عصر علیه السلام بعد از ظهور اشاره دارد و رسیدن به حکومتی آرمانی - که مورد پذیرش همه انسان‌ها باشد - آرزوی هر انسان مؤمن و متعهد است. هر فرد منتظر هیچ‌گاه در رفتار سیاسی و اجتماعی خویش روحیه شکست و ناامیدی به خود راه نمی‌دهد و به خود، جامعه، جهان و سیاست، نگرشی مثبت و سازنده دارد. انتظار به انسان امید می‌بخشد و آینده را برایش روشن و زیبا ترسیم می‌کند و او را از عزلت‌نشینی و افسردگی بیرون می‌آورد. انتظار فرج، روح امید و نشاط را در جامعه می‌دمد و انسان را به تلاش و حضور سازنده و فعال در عرصه‌های گوناگون سیاسی و اجتماعی وامی‌دارد

(موسوی، ۱۳۸۸: ج ۱، ۲۷۶-۲۷۷).

انتظار یک مصلح جهانی به معنای آماده‌باش کامل فکری، اخلاقی، مادی و معنوی برای اصلاح همه جهان است. منتظران واقعی افزون بر این که در اصلاح خویش می‌کوشند، وظیفه خود می‌دانند دیگران را نیز اصلاح کنند (طاهری، ۱۳۸۶: ۲۱۲-۲۱۳). منتظر مصلح جهانی، خود باید صالح و مصلح باشد. در اسلام بر لزوم مبارزه با هرگونه فساد اخلاقی، سیاسی و اجتماعی تأکید فراوانی شده است. امر به معروف و نهی از منکر از منظر اسلام، وظیفه همگانی است. نتیجه مستقیم انجام این فریضه، اصلاح است و مجری آن، مصلح نامیده می‌شود. رضایت و خشنودی امام عصر علیه السلام نیز در این است که «معروف» در جامعه عملی گردد و منکرات ترک شوند. انسان منتظر نباید درباره امر به معروف و نهی از منکر در جامعه و محیط پیرامونش بی‌اعتنا باشد. افراد جامعه منتظر قطعاً خشنودی امام زمان علیه السلام را می‌خواهند و به او اقتدا می‌کنند و برای اقامه احکام خدایی، تنبلی و بی‌تفاوتی را از خویشتن دور می‌سازند (دانش، ۱۳۸۶: ج ۴، ۱۳۶-۱۳۷). انتظار ظهور حضرت مهدی علیه السلام شور و نشاط، شوق یاری و همراهی، تحرک و پویایی، ظلم‌ستیزی و حرکت به سوی کمال و سعادت انسانی و ایجاد امنیت فردی و اجتماعی را در پی دارد؛ چرا که ابعاد مختلف انتظار آن حضرت، منتظران را در ابعاد گوناگون هدایت می‌کند.

انسان منتظر از نظر اجتماعی مراقب حال دیگران بوده و افزون بر اصلاح خود، در اصلاح دیگران نیز کوشاست (گودرزی، ۱۳۸۷: ۳۱۵-۳۱۶). تربیت و سامان‌دهی اجتماعی و سیاسی، دو رکن بنیادین آموزه‌های اسلامی به شمار می‌آیند. این دو اصل، خلاصه و عصاره معارف ناب قرآنی و روایی هستند. پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و امامان معصوم علیهم السلام همگی در تلاش بوده‌اند که این دو مهم را در روح و روان انسان‌ها و در جامعه انسانی سریان دهند و روان‌ها را با آن بیارایند و با آن‌ها زنگار بی‌تربیتی، ناهنجاری و آشفتگی را از ساحت جامعه بزدایند. جان‌مایه و روح این دو اصل را می‌توان در قالب دو واژه «اصلاح» و «صلاح» نشان داد. این دو واژه در فرهنگ دینی، دربردارنده پیام خودسازی و جامعه‌پذیری‌اند. بنابراین، از کسی که می‌کوشد زمینه پیرایش، پرورش، فلاح، صلاح خود و اصلاح و آرایش جامعه را فراهم سازد، به عنوان صالح مصلح یاد می‌شود. در برابر، آن که خود و جامعه را به سمت و سوی فساد و فرومایگی می‌کشاند و آلودگی روحی و اجتماعی را گسترش می‌دهد، فاسد مفسد است (ده‌شیخی، ۱۳۸۹: ۷۶).

نتیجه

در بین دعاهایی که درباره امام زمان علیه السلام وارد شده است، دعای «اللهم کن لولیک» جایگاه ویژه‌ای دارد. این دعا در بسیاری از کتاب‌های روایی، ادعیه و زیارات از جمله کافی و مصباح *المتجهد* آمده است. هرچند عبارات این دعا از سی کلمه تجاوز نمی‌کند، اما از محتوای ارزشمندی برخوردار است. دعای سلامتی از این حقیقت پرده برمی‌دارد که سنت الهی در جریان زندگی بشر به تحقق حاکمیت الهی توسط ولی، حجت و خلیفه الهی می‌انجامد و انسان‌ها به ویژه منتظران با توجه به میزان شناخت و معرفت، محبت و رفتارشان در تحقق این وعده الهی سهیمند.

در این پژوهش با اعتقاد به این نکته که دعا افزون بر ایجاد ارتباط آگاهانه بین بنده و خداوند متعال، در تربیت شناختی، معنوی، عاطفی و رفتاری دعاکننده اثرگذار است، به بررسی و برداشت بخشی از آثار این دعا در حوزه‌های مختلف تربیتی پرداخته شد و از بررسی‌های انجام شده نتیجه می‌گیریم: مفاد این دعای شریف، ما را به اموری و اصولی رهنمون می‌شود که در تحقق تربیت زمینه‌ساز باید مورد توجه قرار گیرند. بنابراین تربیت زمینه‌ساز باید الهی و ولایی محور، مبتنی بر دلیل و حجت، شناخت محور و محبت محور، بر اساس مسئولیت‌پذیری و انجام وظیفه باشد.

منابع

- ابن طاوس، علی بن موسی، *جمال الاسبوع بکمال العمل المشروع*، تحقیق: جواد قیومی اصفهانی، بی جا، مؤسسه الآفاق، چاپ اول، ۱۳۷۱ ش.
- _____، *فلاح السائل*، ترجمه: محمد روحی (با نام ادب حضور)، قم، دفتر انتشارات انصاری، چاپ سوم، ۱۳۸۵ ش.
- ابن مشهدی، محمد بن جعفر، *المزار الكبير*، تصحیح: جواد قیومی اصفهانی، قم، دفتر انتشارات اسلامی (وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم)، چاپ اول، ۱۴۱۹ ق.
- أم مهدی، السيدة، *المنتظر والمنتظرون*، تقدیم: العلامة آية الله جعفر سبحانی، بی جا، چاپ اول، ۱۴۲۳ ق.
- بحرانی، سید هاشم بن سلیمان، *البرهان فی تفسیر القرآن*، قم، مؤسسه البعثة، چاپ اول، ۱۳۷۴ ش.
- جوادی آملی، عبدالله، *امام مهدی* علیه السلام موجود موعود، تحقیق و تنظیم: سید محمد حسن مخبر، ویرایش: سعید بند علی، قم، مرکز نشر اسراء، چاپ چهارم، بی تا.
- حائری پور، محمد مهدی، «شاخصه های جامعه منتظر ظهور»، *مجموعه مقالات پنجمین همایش بین المللی دکترین مهدویت*، قم، مؤسسه آینده روشن، ۱۳۸۸ ش.
- حر عاملی، محمد بن حسن، *وسائل الشیعه*، قم، مؤسسه آل البيت علیهم السلام لاحیاء التراث، چاپ دوم، ۱۳۷۲ ش.
- حسینی واسطی زبیدی حنفی، محب الدین ابی فیض السید محمد مرتضی، *تاج العروس من جواهر القاموس*، بیروت، دار الفکر للطباعة و النشر و التوزیع، ۱۴۱۴ ق.
- حکیمی، محمدرضا، *مقدمه ای بر شناخت دعا*، قم، انتشارات دلیل ما، ۱۳۸۲ ش.
- حلی، حسن بن سلیمان، *مختصر البصائر*، تصحیح: مشتاق مظفر، قم، مؤسسه النشر الاسلامی، چاپ اول، ۱۴۲۱ ق.
- دانش، اسماعیل، «نقش آموزه انتظار در پایداری جنبش های اسلامی»، *مجموعه مقالات سومین همایش بین المللی دکترین مهدویت*، قم، مؤسسه آینده روشن، چاپ اول، ۱۳۸۶ ش.
- درتاج، فتانه، «جامعه منتظر ظهور منجی»، *مجموعه مقالات چهارمین همایش بین المللی دکترین مهدویت (با رویکرد حقوقی و سیاسی)*، قم، مؤسسه آینده روشن، چاپ اول، ۱۳۸۸ ش.

- ده شیخی، بتول، *مهدویت وجهانی شدن*، تهران، پژوهشکده باقر العلوم علیه السلام، چاپ اول، ۱۳۸۹ ش.
- راغب اصفهانی، محمد بن حسین، *المفردات الفاظ القرآن*، تحقیق: صفوان عدنان داوودی، قم، منشورات ذوی القربی، چاپ پنجم، ۱۳۸۴ ش.
- سعیدی، احمد، *اوصاف المهدی علیه السلام*، قم، انتشارات مسجد مقدس جمکران، چاپ دوم، ۱۳۸۷ ش.
- سلیمیان، خدامراد، *درستنامه مهدویت (۱)؛ حضرت مهدی علیه السلام از ولادت تا امامت*، قم، مرکز تخصصی مهدویت - تهران، بنیاد فرهنگی حضرت مهدی موعود علیه السلام، چاپ ششم، ۱۳۸۹ ش.
- شجاعی، محمد، *آشتی با امام زمان علیه السلام*، قم، نشر محیی، چاپ هفتم، ۱۳۸۶ ش.
- شعیری، محمد بن محمد، *جامع الأخبار*، نجف، مطبعة حیدریة، چاپ اول، بی تا.
- صدوق، محمد بن علی، *کمال الدین و تمام النعمة*، تصحیح: علی اکبر غفاری، تهران، انتشارات اسلامیة، چاپ دوم، ۱۳۹۵ ق.
- طالعی، عبدالحسین، *ربیع الانام فی ادعیه خیر الانام*، تهران، شرکت نشر میقات، چاپ اول، ۱۴۱۹ ق.
- طاهری، حبیب الله، *سیمای آفتاب*، قم، انتشارات زائر (آستانه مقدسه)، چاپ چهارم، ۱۳۸۶ ش.
- طباطبایی، سید محمدحسین، *المیزان فی تفسیر القرآن*، ترجمه: ناصر مکارم شیرازی، قم، بنیاد علمی و فکری علامه طباطبایی، چاپ دوم، ۱۳۶۴ ش.
- طبرسی، احمد بن علی، *الإحتجاج علی أهل اللجاج*، تصحیح: محمد باقر خراسان، مشهد، نشر مرتضی، چاپ اول، ۱۴۰۳ ق.
- طبری آملی، عمادالدین ابی جعفر محمد بن ابی القاسم، *بشارة المصطفی لشیعة المرتضی*، نجف، المكتبة الحیدریة، ۱۳۸۳ ش.
- طریحی، فخرالدین، *مجمع البحرين*، بیروت، مؤسسة الوفاء، چاپ دوم، ۱۴۰۳ ق.
- طوسی، ابی جعفر محمد بن حسن، *مصباح المتهدد*، بیروت، مؤسسة الاعلمی للمطبوعات، چاپ اول، ۱۴۱۸ ق.
- عاملی کفعمی، ابراهیم بن علی، *المصباح (جنة الأمان الواقیة)*، قم، دارالرضی، چاپ دوم،

۱۴۰۵ق.

- عیاشی، محمد بن مسعود، *تفسیر العیاشی*، تصحیح: سید هاشم رسولی محلاتی، تهران، المطبعة العلمية، چاپ اول، ۱۳۸۰ق.

- فؤادیان، محمدرضا، «بررسی ادله نفی قیام‌های پیش از ظهور»، *مجموعه مقالات پنجمین همایش بین‌المللی دکترین مهدویت*، قم، مؤسسه آینده روشن، ۱۳۹۰ش.

- _____، *شرح دعای اللهم کن لولیک*، قم، انتشارات سبب النبوی، چاپ اول، ۱۳۸۷ش.

- فیروزآبادی، سید حسین، «راهبردهای دولت زمینه‌ساز در توسعه پایدار طوع و رغبت مهدوی»، *مجموعه مقالات پنجمین همایش بین‌المللی دکترین مهدویت*، قم، مؤسسه آینده روشن، ۱۳۸۸ش.

- فیض کاشانی، ملا محسن، *المحجة البيضاء فی تهذیب الاحیاء*، تصحیح و تعلیق: علی اکبر غفاری، قم، انتشارات جامعه مدرسین، ۱۳۶۱ش.

- قیانچی، سید صدرالدین، *هدف اصلاحی نهضت امام حسین (ع) و قیام امام مهدی (عج)*، ترجمه: دکتر نورعلی احمد فالچی، تهران، مؤسسه فرهنگی مهر تابان، ۱۳۸۸ش.

- کبیر مدنی، سید علی خان بن احمد، *ریاض السالکین فی شرح صحیفة سید الساجدین*، تصحیح: محمدحسین امینی، قم، جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۳۷۳ش.

- کلینی، محمد بن یعقوب، *الکافی*، ترجمه و شرح: محمدباقر کمره‌ای، تصحیح: علی اکبر غفاری و محمد آخوندی، تهران، سازمان اوقاف و امور خیریه، انتشارات اسوه، چاپ دوم، ج ۲ و ۶، ۱۳۷۲ش - چاپ سوم، ج ۱، ۱۳۷۵ش.

- گروه نویسندگان، *فلسفه تعلیم و تربیت اسلامی*، تهران، مؤسسه آموشی و پژوهشی امام خمینی، انتشارات مدرسه، ۱۳۹۰ش.

- گودرزی، مجتبی، «فلسفه امنیت و آموزه انتظار»، *گفتمان مهدویت (سخنرانی‌ها و مقاله‌های گفتمان نهم)*، تهیه و تدوین: مؤسسه فرهنگی انتظار نور، قم، مؤسسه بوستان کتاب، چاپ اول، ۱۳۸۷ش.

- مجتهدی سیستانی، سیدمرتضی، *المختار من الصحیفة المبارکة المهدیة*، بی‌جا، دارالثقلین، چاپ اول، ۱۴۲۱ق.

- مجلسی، محمدباقر، *بحارالانوار*، بیروت، مؤسسه الوفاء، ۱۴۰۴ق.

- مجلسی، محمدباقر، زاد المعاد - مفتاح الجنان، تصحیح: علاءالدین اعلمی، بیروت، مؤسسه الأعلمی للمطبوعات، چاپ اول، ۱۴۲۳ق.
- مشکینی اردبیلی، علی، «دعا از دیدگاه قرآن و روایات»، نیایش از نگاه اندیشمندان، تهران، مؤسسه فرهنگی دین پژوهی بشری، ۱۳۸۷ش.
- ممدوحی کرمانشاهی، حسن، شهود و شناخت (ترجمه و شرح صحیفه سجادیه)، قم، مؤسسه بوستان کتاب، ج ۱ و ۴، ۱۳۸۵ش - ج ۲، ۱۳۸۴ش.
- موسوی اصفهانی، سید محمدتقی، مکیال المکارم فی فوائد الدعاء للقائم، ترجمه: سید مهدی حائری قزوینی، تهران، دفتر تحقیقات و انتشارات بدر، چاپ دوم، ۱۳۷۲ش.
- موسوی، سید مهدی، «تربیت سیاسی در پرتو انتظار»، مجموعه مقالات چهارمین همایش بین‌المللی دکترین مهدویت، قم، مؤسسه آینده روشن، ۱۳۸۸ش.
- موسوی نسب، سید محمدرضا، «مراحل تحول فهم و انگیزه دعا در کودکان و نوجوانان»، مجله دین و روان‌شناسی، قم، مؤسسه امام خمینی علیه السلام، ش ۱۴، ۱۳۹۱ش.
- نوری طبرسی، حسین، نجم الثاقب فی احوال الإمام الغائب، تحقیق و ویرایش: صادق برزگر، قم، انتشارات مسجد مقدس جمکران، چاپ یازدهم، ج ۱، ۱۳۸۶ش - چاپ ششم، ج ۱، ۱۳۸۳ش.